

FILM NA RAZPOTJU: AMERIKA PREDVAJA SLOVENIJO

POROČILO IZ RETROSPEKTIVE SLOVENSKEGA FILMA, KI JE POLETI GOSTOVALA V NEW YORKU. KAKO SE SLOVENSKI FILMI VIDIJO IZ PERSPEKTIVE ČEZ LUŽO? KAKŠNI SO BILI ODZIVI AMERIŠKEGA OBČINSTVA IN MEDIJEV, KDO JE POŽEL NAJVEČ NAVDUŠENJA IN KAM VSE BODO ODPOTOVALI KOLUTI PRED NJIHOVIM POVRATKOM V DOMAČI ARHIV?

JOSEPH VALENCIČ

Slovenski film je redek pojav. Obstaja jih manj kot dvesto. Slovenija ima obilo talentov, a omejena sredstva, zato je filmska produkcija zahteven podvig. Zdi se majhen čudež, da je sploh kak celovečerec dokončan, kaj šele kak pomemben ali uspešen film. Da je Sloveniji sploh uspelo ohraniti nacionalno kinematografijo, je izjemen dosežek.

V zadnjih letih se slovenski filmi vse pogosteje pojavljajo na mednarodnih filmskih festivalih, toda izjemno težko si je ogledati kak slovenski film zunaj Evrope. Le en ali dva slovenska celovečerca prideta do vsakoletnih festivalov v Severni Ameriki – če sploh. Starejših filmov ne vidiš nikoli. Zato ima *Slovenski film na razpotju*, izbor filmov, ki trenutno potuje po Združenih državah in Kanadi, prav posebno vrednost. S tem pregledom pomembnih slovenskih filmov se je filmsko društvo Film Society of Lincoln Center namenilo dokazati, da v neodemokratski pokrajini Vzhodne Evrope obstaja še kakšno inteligentno filmsko življenje, poleg Emirja Kusturice in romunskega novega vala.

»V času, ko se mnogo razprav o mednarodni kinematografiji osredotoča na negativne vidike globalizacije, ta retrospektiva klasičnih in sodobnih filmov oriše razveseljujočo in navdušujočo slovensko zgodbo o uspehu,« je rekel Richard Pena, programski vodja Film Society of Lincoln Center. »Ta nova retrospektiva prinaša duh in vitalnost slovenskega filma.«

En teden dolga retrospektiva predstavlja drugi del štiridelnega pogleda na kinematografije nekdanje Jugoslavije. Lanskega oktobra je Film Society mestu New York ponudil festival hrvaškega filma, ki je bil dobro sprejet. Pena je slovensko predstavitev organiziral s pomočjo Irene Kovarove, neodvisne filmske kustosinje. Dodatno podporo sta ponudili Alenka Suhadolnik, generalna konzulka v New Yorku, in Nerina T. Kocjančič, vodja promocije in trženja na slovenskem Filmskem skladu.

»Slovenski Filmski sklad je odigral bistveno vlogo pri dejavnejši mednarodni promociji slovenskega filma in spodbujal koproducijske sporazume z drugimi članicami evropske skupnosti,« je dodal Pena. »Pomagal je tudi ustvariti novo generacijo filmarjev, pri čemer je podprl več kot dvajset režijskih prvencev.«

Odrptje retrospektive *Slovenski film na razpotju* se je zgodilo 16. julija 2008 v centru Lincoln. Izbor je obsegal trinajst filmov, ki so pokrili produkcijo Triglava, prvega večjega slovenskega filmskega studia, vse do generacije mladih umetnikov, ki so vzniknili po osamosvojitvi. Marko Naberšnik, režiser *Petelinjega zajtrka* (2007), slovenske uspešnice na blagajnah leta 2008, je predstavil dve predvajani svojega filma in odgovarjal na vprašanja. Slovensko-ameriški filmar in spodaj podpisani pisec Joseph Valencič je predstavil nekaj filmov ter ozadje njihovih produkcij in režiserjev.

Vsak izbrani film je bil na neki način pomemben za slovensko kinematografijo. Zastopano je bilo naj-

boljše delo skoraj vsakega pomembnejšega režiserja, pa tudi filmi, ki so si prislužili priznanje tako kritike kot občinstva. Beseda »križišče« je bila ustrezen opis slovenskega filmskega opusa na dveh ravneh, zemljepisni in zgodovinski. Kot narod so bili Slovenci vedno edinstveno umeščeni na stičišče različnih evropskih narodov. V edinstveno slovansko kulturo so vnesli vplive iz svojega okolja. Kot neuvrščeni Jugoslovani so se slovenski filmski umetniki relativno prosto gibali med demokratičnim tržnim Zahodom in totalitarnim Vzhodom. Oba svetova sta se v Sloveniji prekrivala, koprodukcije pa so v državo prinesle tudi tuj talent in kapital. Slovenski filmski strokovnjaki so širili svoja obzorja v Parizu, Lódžu in drugod.

Z osamosvojitvijo države leta 1991 je bila slovenska kinematografija spet na razpotju. Kmalu je na sceno prišla nova skupina filmarjev, ki so jih izurili cenjeni režiserji 60-ih in 70-ih let. New York, Kalifornija, Indija in Japonska so bili le avionski let daleč. Prve ženske so zasedle režiserske stolčke. Ti relativno mlajši talenti – vsi pod petdeset – so začrtali novo smer slovenskega filma.

Program centra Lincoln je sledil temu razvoju, začeni z *Vesno* (1953), prvo romantično komedijo v hollywoodskem stilu in prvim zmagovalcem puljskega festivala, ter *Dolino miru* (1956), prvo slovensko mednarodno uspešnico, ki jo je režiral boter slovenske kinematografije France Štiglic. Slovenija je k razburljivi jugoslovanski sceni 60-ih in 70-ih let prispevala šte-

Vesna

Dolina miru

vilne filme in režiserje. Veliko novih tokov evropskega filma 60-ih je v Slovenijo prišlo zgodaj. *Ples v dežju* (1961) in *Na papirnatih avionih* (1967) sta deli režiserjev Boštjana Hladnika oziroma Matjaža Klopčiča, ki sta se učila pri francoskih mojstrih. Vzdušje, ambivalenca in resnoba *Plesa v dežju*, ki velja za najboljši slovenski film doslej, so dejansko služili kot šablona za slovenske filme do osemdesetih let. (*»Uboga Slovenija,«* je zapisal neki newyorški kritik.) *Splav meduze* (1980) Karpa Godine se je odtrgal od prejšnjih stilov ter postal prvi in verjetno edini slovenski postmodernistični film. S *Ko zaprem oči* (1993) je Franci Slak ponudil novo interpretacijo starih tem ter premislil nemirno in negotovo obdobje pred in po imploziji Jugoslavije. *Outsider* (1997) je bil prva komercialna uspešnica v neodvisni Sloveniji.

Nova generacija slovenskih režiserjev je prišla do svoje veljave v novem tisočletju z zmagami na manj pomembnih festivalih v Združenih državah in Evropi. *Pod njenim oknom* (2003, Metod Pevec), *Varuh meje* (2002, Maja Weiss), *V leri* (1999, Janez Burger), *Rezervni deli* (2003, Damjan Kozole) in *Sladke sanje* (2001, Sašo Podgoršek) so narejeni s tržno občutljivostjo, da bi v kinodvorane privabili več gledalcev in povečali svoje možnosti za mednarodno distribucijo. *Petelinji zajtrk* je podrl vse rekorde gledanosti. Skrbno načrtovana tržna akcija Marka Naberšnika je že zgodaj ustvarila zanimanje za opazno *cameo* vlogo znane pop pevke.

V retrospektivi pa ne najdemo del režiserjev Jana Cvitkoviča in Igorja Šterka, čigar posebnjaški film iz leta 1996, *Ekspres, Ekspres*, je bil razglašen za prvega v sedanjem novem valu slovenskih filmov. Animirani filmi in dokumentarci, mogoče najbolj dodelan in učinkovit izraz slovenske kinematografije, bodo morali počakati na drugo predstavitev.

Retrospektiva centra Lincoln dokazuje, da je lahko filmska bera majhnega naroda enako učinkovita oziroma impresivna kot bolj znana dela večjih narodov. Slovenski filmi so bili nepravilno prezrti. Ta program jim prinaša ponovno in veliko prepozno pozornost in mogoče več pozornosti Sloveniji kot centru filmske produkcije.

Retrospektiva prav tako namiguje, da bi prva slovenska globalna uspešnica prav lahko kmalu prišla na prizorišče. Ne pričakujte še enega *Titanika* (Titanic, 1997, James Cameron) ali *Troje* (Troy, 2004, Wolfgang Petersen), ki ju je slovensko občinstvo naredilo za najdobitkonosnejša filma vseh časov. Skromna sredstva izključujejo zgodovinske drame ali računalniško obdelane kostumske filme, zato bo film verjetno podoben neodvisnemu celovečercu ameriškega tipa. Večina teh filmov 21. stoletja so bolj ali manj neodvisne produkcije, financirane iz množice virov, predvsem slovenskega Filmskega sklada.

Staviti gre, da bo prodorni film ljubka komedija ali intimna drama. Slovenski filmarji kažejo neizpodbiten talent za oboje. V recenzijah večine filmov iz nabora

centra Lincoln tako kritiki kot blogerji uporabljajo pridevnike, za katere se zdi, da padejo v tri kategorije: lirčno, počasno, prismojeno.

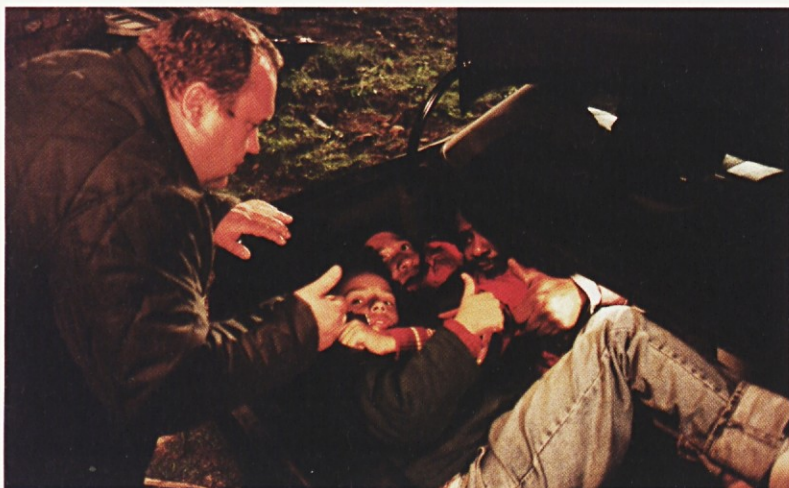
»Če lahko zatohli, depresivni romunski filmi osvobijo svet filmskih festivalov,« piše kritik tednika *Village Voice* Vadim Rizov o *Petelinjem zajtrku*, »zakaj ne lahkoten, všečen portret življenja v majhnem mestu, zgrajen okoli pijanskih vragolij in tihe romance?« Zdi se, da so newyorškim kritikom bolj všeč novejši filmi retrospektive.

Ko sem vprašal, kako razložiti mednarodni uspeh na videz veliko bolj zahtevnih romunskih filmov, je Marko Naberšnik pomislil, da mogoče nekateri obiskovalci čutijo perverzno užitek ob gledanju razkroja in depresije.

»V Sloveniji nismo imeli nobenega razkroja. Naše življenje je zelo podobno življenju v Avstriji,« je rekel Naberšnik. »V Romuniji so ljudje res slabo živeli, in to lahko čutite v njihovih filmih. Zato so tudi zanimivi za festivale.« Slovenija, meni, v svoji kratki zgodovini ni bila izpostavljena tolikim skrajnostim.

»V Sloveniji pa nič, niti ene stvari,« je dodal Naberšnik. »Od 80-ih naprej nismo imeli takih velikih dramatičnih dogodkov. V Sloveniji je vojna trajala le deset dni, veste?«

Med vsemi filmi v izboru centra Lincoln je doživel *Petelinji zajtrk* največjo obiskanost, ki jo je Naberšnik osebno še povečal. Podal je jedrnate, jasne in informativne odgovore v angleščini. Joseph Valenčič je

Rezervni deli

Petelinji zajtrk

bil povabljen iz Clevelanda v Ohio, mesta z največ Slovenci zunaj Slovenije. Njegovi informativni uvodi so vsak film postavili v kontekst dogajanja v Sloveniji in v evropskem filmu tistega časa, skupaj s kritičnim in javnim sprejemom ter kratkimi predstavami vsakega režiserja in glavnih igralcev. Naberšnik in Valenčič sta sodelovala tudi v radijski oddaji o *Petelinjem zajtrku* in slovenskih filmih, ki so jo lahko slišali po vsej državi.

Slovenska retrospektiva je privabila ljudi, ki uživajo v filmu. Še bolj pomembno je, da je pripeljala tudi tiste, za katere je pomembno, da vidijo slovenske filme. Veliko obiskovalcev je bilo teoretikov, ki so imeli redko priložnost preučevati filmska dela nekdanje jugoslovanske republike, npr. profesorica na Columbia University Vojislava Filipcevic, predstojnik filmskih študij na City University of New York, dr. Jerry Carlson, in podiplomski študent na Columbia University, Dean Vuletić, ki končuje disertacijo o kulturni politiki Jugoslavije v 50-ih letih.

Bilo je tudi precejšnje število Slovencev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki živijo na newyorškem območju. Med slovenskimi gledalci so bili devetdesetletni umetnik Bogdan Grom in slovenska veleposlanica pri Združenih narodih Sanja Štiglic z očetom Tugom, sinom režiserja Franceta Štiglica in glavnim igralcem v *Dolini miru*. Razstava plakatov z Metelkove je bila predstavljena v galeriji poleg prizorišča filmske retrospektive Walter Reade Theater.

Skoraj tri tedne pozneje se je festival preselil v Cleveland Institute of Art Cinematheque in postal dogodek za clevelandsko slovensko skupnost. V štirih zaporednih nedeljah v avgustu so prikazali osem filmov z uvodnimi nagovori Josepha Valenčiča. Sponzor retrospektive je bila Slovenska narodna podpora jednota, največja slovenska organizacija v Združenih državah. Valenčič je pripravil sprejem med dvema otvoritvenima filmoma, *Vesno* in *Dolino miru*, s pokušino vina in slovenskim harmonikarjem. Otvoritev 10. avgusta so oglaševali v slovensko-ameriških časo-

pisih in radijskih oddajah. Projekcijo *Vesne* je obiskalo okoli 160 ljudi, večinoma ameriških Slovencev, otrok glavnega toka imigrantov, ki so se ustalili v Clevelandu na začetku 20. stoletja, pa tudi političnih in ekonomskih emigrantov, ki so prispeli v Cleveland po drugi svetovni vojni.

Tako v New Yorku kot Clevelandu so se *Vesna*, *Dolina miru* in *Petelinji zajtrk* izkazali za najbolj priljubljene pri občinstvu. Tudi *Sladke sanje*, *Rezervni deli*, *Pod njenim oknom*, *V lero*, *Varuh meje* in *Splav Meduze* so imeli svoje navdušence. Neka ženska v clevelandskem občinstvu je prisostvovala premieri *Doline miru* v Sloveniji leta 1957. Okoli sedemdeset let starega clevelandskega gospoda je zanimalo, kje je zdaj zvezda *Vesne* Metka Gabrijelčič.

Člani občinstva v obeh mestih so spraševali po DVD-jih filmov iz slovenske retrospektive. Gledalci niso mogli razumeti, kako je mogoče, da teh filmov ni bilo mogoče videti zunaj Slovenije ali obiskurnih festivalov. Na žalost sta v Združenih državah trenutno na voljo le dva filma, *Ko zaprem oči* in *Rezervni deli*. Mogoče jih bo na ameriškem trgu na voljo več z razvojem novih medijev.

Do takrat pa bo trenutni program slovenskih filmov zadnja takšna retrospektiva za kar nekaj časa. V zadnjih letih smo lahko videli pregledne nedavnih slovenskih filmov in del Damjana Kozoleta. Od 80-ih let je bilo tu in tam skupaj prikazanih nekaj klasikov.

Slovenski film na razpotju je bila edina celovita retrospektiva, ki je prečkala Atlantik. Po Clevelandu načrtujejo projekcije v Bostonu, Washingtonu in Vancouveru. Nato se bodo mojstrovine slovenske kinematografije vrnil v svoje trezorje v Ljubljani. Nekaterih dolgo časa ne bomo videli na ameriških platnih. Ko se vrnejo, lahko upamo, da bodo del še večje retrospektive, ki bo predstavila najboljše slovenske filme, ki šele pridejo.